

բառն մէջ մի վճիռ է, եւ որոնք միասին վիեննայի ամբողջ վանքը կ'արժեն» կ'ըսէ Տէմիրճիպաշեան. Սրապիտն Հէքիմեան մը՝ հաւասար սիրելի ինը մուսաներու միանգամայն, որուն առջեւ բնութիւնը զաղտնիք չունի, Հիսարլեան մը՝ որ իր քննութեան մէջ «խորն, աւելի խորն» երթալու, Յակոբ Ոսկան՝ պատրաստուած միտք, ծանօթ եւրոպական աշխարհի եւ գրականութեանց, ինքն ալ ինչպէս նախորդը, եթէ գրադատէին՝ կատարեալ զըրազատումներ պիտի արտադրէին. Միւրտիչ Աճէմեան, Գրիգոր Չիլինկիրեան եւն. դեռ ուրիշներ, բոլորն ալ իր ժամանակակիցները, կիսովին նուիրուած ամէնքն ալ գրականութեան, յաճախ լաւագոյն ուժերնին վերադասելով կեանքի պայքարին, ընտանեկան հոգեբուն:

Եղիայի այդ «Ժողովրդական Փորձը» որ նախարան էր միայն կամ աւելի ուղիղ՝ Նախարանին առաջին մասը, ցնցեց պոլսահայ գրագէտները, իր վրայ հրաւիրեց բոլորին ուշադրութիւնը, Կ. Իւթիւճեանն անգամ դարձաւ աւելի մօտիկ հանդէպ այդ արտառոց տաղանդին, որ թօթափելով իր վրայ պարտադրուած լեզուական նորազանգութեան դայթակղութիւնը, սկսաւ պատկանելի դարձնել մտքին կորովը: Մասին կը յայտարարէր այնուհետեւ որ հրատարակուած գործերէն օրինակ մը թերթին եւ օրինակ մ'ալ Մասիս-ի գրադարացուց յոյսերը Կ. Իւթիւճեանին արդէն 1880-էն սկսեալ՝ ստանալով իր ոչինչ գրաւարձը շատ դժուարաւ եւ ստէպ երկար սպասումներով խմբագրատան մէջ. այդ թուականին կապուած է նաեւ աշխատակցութեամբ «Թէրճէմանը Էֆքեար»ին, որուն խմբագրատեղաւ աւելի ազնուօրէն կը վարուէր հետը, առանց յապաղումի վըճարելով ամսական քանի մը ոսկին: Հրապարակագրական մամուլը կը բանար այսպէս իր դռները ու Եղիա կը դադրէր իր

յեղաշրջական գաղափարները ամփոփելու աշխատել տառապաղին ճիղերով առանձին գրքոյկներու մէջ, որոնցմէ են բացի յիշատակուածներէն Կրքակաւ խնդրոյն վրայ քուղք առ Պատրիարքն Հայոց Ներսէս Վարժապետեան (1880), Շրջագայութիւն մը իմ քաղիս մէջ (1880), Հատընտիր ընթերցումք (1880):

Չերազի կողքին մղած իր լեզուապայքարը, ազգային թերթերէն իր արտադրումը, եւ «Մասիս» ու «Թէրճէմանը Էֆքեար»ի մէջ իր գտած ընդունելութենէն վերջ կատարած տենդաղին աշխատանքները՝ հոգալու իր ողորմելի օրասահիկը, խախտած էին իր արդէն տկարակաղմ առողջութիւնը. 1880-ին սկսած էր արիւն թքնել ու թոքախտաւորի նշաններ ցոյց տալ⁽¹⁾: Հակառակ բժիշկներու յանձնարարութեան՝ ան կը շարունակէր աշխատել՝ վասնորի ստիպուած էր աշխատել, իր ուսերուն վրայ ծանրացած ըլլալով թըշուառ մօր մը կեանքը՝ յետ իր հօրը եւ յետոյ նաեւ կրտսեր եղբօր Պօղոսի մահուն: Այդ պայմաններու տակ բնականաբար իր մտային առողջութիւնն ալ շատ պիտի կրէր: Արդէն առ Ներսէս Պատրիարքն ուղղած նամակը կրթական հարցին համար՝ արտառոցութեան յատնի նշաններ կը պարունակէր. տեսակ մը արտակերպութեան նշաններ՝ որով ծիծաղելի եւս կը դառնար հասարակութեան աչքին: Նոյն տարւոյն Ռօպերթ Գօլէճի ամսվերջի հանդէսին մէջ իր անհրաւէր կատարած ճառախօսութիւնը կու գար վերստին փաստելու մտային անաւելորդ շեղումը:

(1) «Պէշիկթաշէն հետի կ'երթայի Պոլիս, ուր շատ անգամ Մասիս-ի Տնօրէնին ետեւէն կը պտըտէի կամ իրեն կը սպասէի մինչեւ իրիկուն, եւ երեկոյեան ձեռնուռնայն կը վերադառնայի նորէն հետի անձրեւին եւ ապա ձիւնին տակ: Գիշերն արտասուելով եւ արիւն թքնելով յօգուած կը զըրէի Մասիս-ի եւ Թէրճէմանի համար» (Իմաստ եւ Գրակ. Շարժում):

Աղքատիկ ու հիւանդ կեանքի այս քաշկըւտումը ատեն մը կը բարւոքի կարծես երբ 1882-ին մէկ քանի դասեր կը սկսի աւանդել ազգային դպրոցներու մէջ, երբ մանաւանդ կը նշանակուի տնօրէն Բերայի վարժարաններուն, եւ Օրթագիւղի Հայկական Կրթարանին մէջ՝ փիլիսոփայութեան ուսուցիչ: Եղիա իր բոլոր արտառոցութեամբը հանդերձ գրաւիչ կողմեր ունէր, կը փնտռուէր հայկական շրջանակներու մէջ եւ ստէպ կը հրաւիրուէր բանալու եւ բեմախօսելու այլեւայլ առիթներուն, զլիսաւորապէս դպրոցական հանդէսներուն: Պէշիկթաշէն⁽²⁾ թաղական կ'ընեն դիմը. 1880-ին կ'ընտրուէր արդէն երեսփոխան Սթենիա-Եէնիքէօյի թաղային միութիւններէն. բայց կը հրաժարի փութով. նախ՝ որ բերում էր զգար քաղաքական գործունէութեան եւ երկրորդ՝ վերաւորուած էր խօսք տրուած չլլալով իրեն ժողովին մէջ ի նպաստ Վարժապետեան պատրիարքին (Մասիս, 1882 Հոկտ. 1-13):

Եղիա կը սիրէր ազմուկէ աւելի աշխատանքն ու գրականութիւնը: Իր ձկնորմէնէր հիմա ձեռնարկել պաշտօնապէս սեփական թերթի մը եւ կապել ինքիւնքը հրապարակագրութեան:

Հ. ՄԵՍՐՈՊ ՃԱՆԱՇԵԱՆ

(Շարունակելի)

(2) Տէմիրճիպաշեանի մնացուն բնակավայրն եղած է Պէշիկթաշ, ուր նախ անցուցած է իր մանկութիւնը քահանայ մեծ հօր Տէր Յովհաննէսի տան մէջ, եւ ատեն մ'ալ Եէնի-Գիւղ՝ միւս մեծ հօր Գալուստ Աղայի եւ Ենովք հօրեղբորը տուններուն՝ մօրը ստիպումին վրայ կը փոխադրուին Հասգիւղ, ուր կը յաճախէ Ներսէսեան վարժարանը: Հասգիւղի մէջ հօրը մահէն վերջ շատ անընդամեն հոգ մը մնացած էր, որ էր բաւեր իրենց սպրուստին: 1881-ին կարճ տեւողութեամբ համար փոխադրուած է Գատրիւղ, բայց յետոյ կրկին վերադարձած Պէշիկթաշ, ուր կը մնայ մինչեւ 1885 թուականը:

Վ Ա Ր Ժ Ա Պ Ե Տ Ի Ս

Այս մըտքերու մըշակն էր ան ժըրալան, Եւ սըրտերուն մեր դարբին. Բիբերուն մէջ աշխարհ մ'ունէր մոգական, Խանդերու ծով մ'էր հոգին:

Աստղեր ջահեց երկընքիս մէջ պարմանի, Ըրաւ սէրն ալ արշալոյս, Եւ հըրաշող սերմեր ցանեց ճաճանջի, Ակունքերուն մէջ հոգւոյս:

Հոն խայտալով իր շունչին տակ կենարար, Ծըլան վարդերը սերոյս, Լուսացընցուղ իր մասներով քնարահար, Քակեց ծրարը խոկերուս:

Ան հոսեցուց երակներուս մէջ տըխեղծ Սմարտներու աւիւնէն, Ու մտածումիս վիշերուն մէջ ջըրվէժեց, Արշալոյսի արիւնէն:

Խիզախօրէն մըխեց մասն իր լուսացայտ, Ապագայիս մէջ մըլձին, Ու ցոյց տըլաւ՝ ուղիներով արժախայտ, Աճը լոյսին, բերկրանքին:

Եւ չեթ առ չեթ երակին մէջ գրչիս նուրբ, Լեցուց շողի արցունք վառ, Որ երբ շարժեմ ես զայն սըրտով ալեծուփ, Յորդին բառեր հըրատառ:

Սըրտիս անթել քնարին վըրայ, Գեղաշար Լարեր կապեց տըրմասոյդ, Որ երբ զարնեմ զայն մասներով դաւկահար, Փըրփրին երգեր մըրըկայոյդ:

Եւ քանգակեց ճակտիս վըրայ անալի, Վըշտին գաղանիքը անափ. Լուսափետուր թեւեր տըլաւ կարօտի, Հայրենիքիս սիրատարփ:

Ո՛հ, ան քամեց, քամեց սիրտն իր բոցավառ, Հոգւոյս ճրագին մէջ անձկաւ, Եւ յամբօրէն ցայգերու պէս անբարբառ, Ներաշխարհս արթընցաւ:

Օրհնեալ ըլլայ վէճ մըշակն այս հանճարի, Յաւերժաշող փառքերով, Եւ երբ չըքնաղ իր վերջալոյսը հատնի, Թաղուի լոյսի պատանքով:

Հ. ԵՓՐԵՄ ՏԵՐ-ՂԱԶԱՐԵԱՆ